

Νεανικά Ἀγκυροβολήματα

ΔΙΜΗΝΙΑΙΟ ΦΥΛΛΑΔΙΟ ΤΗΣ ΙΕΡΑΣ ΜΗΤΡΟΠΟΛΕΩΣ

ΘΕΡΑΠΥΤΗΣ ΚΑΙ ΣΗΤΕΙΑΣ ΓΙΑ ΤΟΥΣ ΝΕΟΥΣ

ΤΕΥΧΟΣ 67ο ΜΑΡΤΙΟΣ - ΑΠΡΙΛΙΟΣ 2012

Κατηχητικά κεφάλαια

Λειτουργικές τέχνες ☩ Ἐκκλησιαστική μουσική α'

Ἡ ἐκκλησιαστική μουσική εἶναι ὡς τέχνη ὀργανικά δεμένη μετὰ τὴν ὕμνογραφία. Γιὰ τὸ λόγο αὐτὸ οἱ ὕμνογράφοι τῆς Ἐκκλησίας λέγονται καὶ μελωδοί· ἐπειδὴ μαζὶ μετὰ τὰ λόγια τοῦ ὕμνου συνέθεταν καὶ τὴν μουσική του.

Σ τ ῆ ν ἐκκλησιαστική μουσική ἰσχύουν αὐτὰ πού γράφεται στὸ προηγούμενο τεύχος γιὰ τὴν ἐκκλησιαστική

ποίησι. Εἶναι ἄλλο πράγμα ἢ ἐκκλησιαστική μουσική καὶ ἄλλο ἢ θρησκευτική μουσική. Ἡ πρώτη εἶναι καρπὸς ἀγιοπνευματικὸς ἐνῶ ἡ δεύτερη καρπὸς τοῦ ἀνθρώπινου

ψυχισμοῦ. Ἡ πρώτη συμβάλλει στὴ συνοχή τοῦ νοός, πού εἶναι ἀπαραίτητη στὴν προσευχή καὶ δημιουργεῖ κατάνυξη στὴν καρδιά, ἐνῶ ἡ δεύτερη καλλιεργεῖ τὴ φαν-

τασία καὶ ἔ ν α ν ἀνθρώπινο συναίσθηματισμὸ πού στέκεται ἐμπόδιο στὴν ἀληθινὴ προσευχή.

Γράφει ὁ Γέροντας Σωφρόνιος τοῦ Ἑσσεξ γιὰ

τὸν Γέροντά του, Ἅγιο Σιλουανὸ τὸν Ἀθωνίτη: «Ἀγαποῦσε πολὺ ὁ Γέροντας τίς πολὺωρες ἱερὲς ἀκολουθίες στὸ ναό, πού εἶναι ἀπέραντα πλούσιες σὲ πνευματικὸ πε-

ριεχόμενο, και τιμοῦσε τὸ ἔργο τῶν ψαλτῶν και τῶν ἀναγνωστῶν... Παρόλη, ὅμως, τὴν ἀγάπη του για τὴ μεγαλοπρέπεια, τὸ κάλλος και τὴ μουσικὴ τῶν ἀκολουθιῶν, ἔλεγε ὅτι, ἂν και καθορίστηκαν μὲ τὸ φωτισμὸ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, ἀποτελοῦν κατὰ τὴ μορφή τους ἀτελῆ προσευχὴ και δόθηκαν στοὺς πιστοὺς, γιατί εἶναι προσιτὲς και ὠφέλιμες σὲ ὅλους.

Ὁ Κύριος μᾶς ἔδωσε τίς ἐκκλησιαστικὲς ἀκολουθίες και τὴν ψαλμωδία, γιατί εἴμαστε ἀδύναμα παιδιά. Δὲν ξέρουμε ἀκόμα νὰ προσευχόμεστε, ὅπως θὰ ἔπρεπε, και ἔτσι ἡ ψαλμωδία εἶναι ὠφέλιμη για ὅλους ὅταν ψάλλουμε μὲ ταπεινώση. Εἶναι, ὅμως, καλύτερο, ὅταν ἡ καρδιά μας γίνεται ναὸς τοῦ Κυρίου και ὁ νοὺς θρόνος Του...» (Ἀρχ. Σωφρονίου, Ἅγιος Σιλουανὸς ὁ Ἀθωνίτης, Ἔσσεξ 2005, σελ. 116).

Ἄν, λοιπόν, ἡ ἐκκλησιαστικὴ μου-

σικὴ, ποὺ εἶναι καρπὸς τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, ἔχει τὸ στοιχεῖο τῆς ἀτέλειας, πόσο ἐλλιπὴς και ἀνεπαρκὴς θὰ πρέπει νὰ εἶναι ἡ θρησκευτικὴ μουσικὴ ὡς ἔργο καθαρὰ ἀνθρώπινο; Πόσο λίγο μπορεῖ νὰ βοηθήσει στὴν προσευχὴ, στὴν ἀληθινὴ και ἐν Ἁγίῳ Πνεύματι προσέγγιση τοῦ Θεοῦ και ὄχι στὴν συναισθηματικὴ, ἀνθρώπινη προσέγγιση; Τὰ γράφω αὐτά, ὄχι ἐπειδὴ θέλω νὰ ὑποτιμήσω τὸν ἄνθρωπο και τὰ χαρίσματα ποὺ ὁ Θεὸς τοῦ ἔδωσε, ἀλλὰ για νὰ τονίσω τὸ σεβασμὸ ποὺ πρέπει νὰ δείχνουμε ὅταν πλησιάζουμε τίς δωρεὲς αὐτὲς τοῦ Θεοῦ ποὺ τίς ἐργάστηκαν ἀγιασμένες ψυχὲς και ἀποπνέουν κι αὐτὲς (οἱ ἱερὲς τέχνες δηλ.) τὴν εὐωδία τῆς ἀγιότητος.

Ἐνα δεῦτερο σημεῖο ποὺ θέλω νὰ θίξω στοὺς προλογικὸ αὐτὸ σημείωμα ἀφορᾷ στοὺς ὄνομα μὲ τὸ ὁποῖο εἶναι γνωστὴ ἡ ὀρθόδοξη ἐκκλη-

σιαστική μουσική. Έχει επικρατήσει χρόνια τώρα, όπως συμβαίνει και με όλα όσα αφορούν την ιστορία και τον πολιτισμό του μεσαιωνικού έλληνισμού, να ονομάζεται και η μουσική μας παράδοση Βυζαντινή. Οί ιστορικοί λόγοι που επέβαλαν την ονομασία αυτή στην Ανατολική Ρωμαϊκή αυτοκρατορία, στη Ρωμανία, τη Ρωμηοσύνη των τραγουδιών και της λαϊκής μας παράδοσης έχουν αναλυθεί έπαρκώς από ανθρώπους που γνωρίζουν και σέβονται την παράδοσή μας και δεν χρειάζεται να πω κάτι περισσότερο. Εκείνο, όμως, που πρέπει να πω είναι ότι το όνομα που ταιριάζει στην εκκλησιαστική μουσική, αν πρέπει να την προσδιορίσουμε και με άλλο όνομα εκτός απ'

αυτό της Έκκλησίας, είναι το πραγματικό όνομα του κόσμου που τη γέννησε, και αυτό δεν είναι άλλο από το όνομα της Ρωμηοσύνης. Γιὰ τη Ρωμαϊκή, λοιπόν, μουσική θα κάνουμε λόγο και σ' αυτήν αναφέρονται τὰ κείμενα που ακολουθούν κι ἄς τὴν ονομάζουν «Βυζαντινή» οί συγγραφείς τους. Χρησιμοποιώντας τὸν τεχνικὸ αὐτὸν ὄρο που ἔχει επικρατήσει διεθνῶς ὁ Παπαδιαμάντης καὶ ὁ Π. Πάσχος, στὴ Ρωμηοσύνη ἀναφέρονται κι αὐτὴν ἔχουν στὸ νοῦ καὶ τὴν καρδιά τους καὶ ὄχι τὸ ἀνύπαρκτο (ὡς κράτος) Βυζάντιο.

Αὐτὴ εἶναι μιὰ πρώτη προσέγγιση. Θὰ ἐπανέλθουμε στὸ ἐπόμενο τεῦχος σὺν Θεῷ.

παπα-Νικόλας Ἀλεξάκης

Ἀλεξάνδρου Παπαδιαμάντη ΑΠΟΣΤΑΣΜΑΤΑ ΣΚΕΨΕΩΝ

Α'

Ἡ Μουσική καὶ τὰ Ἱερά Εὐαγγέλια¹

... Διὰ τῆς πατροπαραδότου Ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς ὄχι μόνον τὰ Ἱερά ἄσματα ἔγιναν προσφιλῆ καὶ οἰκεία εἰς τὴν ἀκοήν, καὶ ἡ γλῶσσα εἰς ἣν ταῦτα εἶναι γεγραμμένα καταληπτῆ, ὡς ἔγγιστα, καὶ εἰς τοὺς ἀγραμμάτους, ἀλλὰ καὶ αὐτὰ τῶν θείων Εὐαγγελίων τὰ ρήματα διὰ τῆς αὐτῆς μουσικῆς καὶ τοῦ λογαοιδικοῦ αὐτῆς τρόπου κατέστησαν οἰκειότερα εἰς τὴν ἀκοήν, καὶ βαθύτερον πάντοτε εἰσδύουσιν εἰς τῶν ἀκροατῶν

τάς καρδίας.

Ὅθεν ἡ γλῶσσα αὕτη, εἰς ἣν εἶναι γεγραμμένα τό τε Εὐαγγέλιον καὶ τὰ Ἱερά ἄσματα, ἔχει τό μοναδικόν εἰς τόν κόσμον πρόνομιον νὰ ἐξακολουθῆ καὶ μετὰ εἴκοσι αἰῶνας νὰ εἶναι ζωντανή, εἰς τὴν ἀκοήν τοῦλάχιστον. Ἄς δοκιμάσῃ τις νὰ μεταφέρῃ ἓν τροπάριον εἰς τὴν δημώδη, καὶ τότε θὰ ἴδῃ ὅτι ἡ γλῶσσα ἣτις εἶναι ζωντανή εἰς τὰ ἡρωϊκά καὶ ἔρωτικά ἄσματα τοῦ λαοῦ, εἶναι ψυχρά μέχρι νεκροφανείας διὰ τὰ τροπάρια. Π.χ. «Ἀνοίξω τό στόμα μου, καὶ πληρωθήσεται πνεύ-

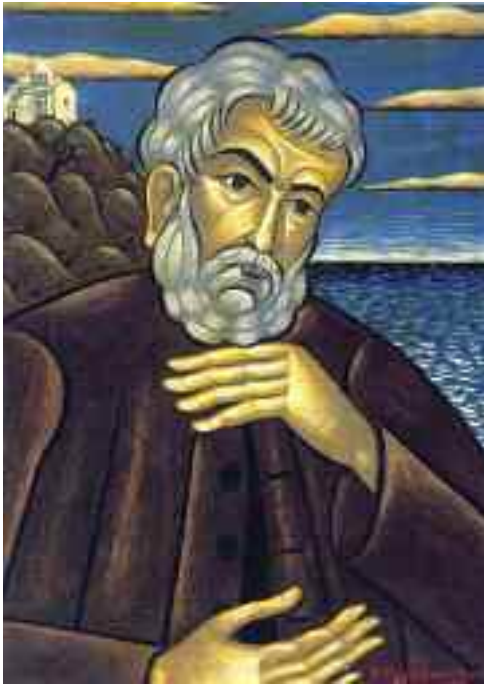
ματος...». Θ' άνοιξω τό στόμα μου, καί θά γεμίση πνέμμα (ή πλέμμα, ή καί πλέγμα)· καί λόγο θά βγάλω (διότι πώς άλλως θ' άποδοθη ή μεταφορά ή ή μετω- νυμία τοῦ έρεῦξομαι;). «Άξιόν έστιν ως άληθώς, μακαρίζειν σε τήν Θεοτόκον...». Άξίζει άληθινά νά σέ καλοτυ- χίζουμε σένα τή Θεοτόκο, πού είσαι πάν- τα καλότυχη, καί καθαρώτα- τη, καί μάννα τοῦ Θεοῦ μας...

Πλήν θά εἶπη τις, άντί νά μετα- φρασθῶσι τά ὑπάρχοντα, ἄς ποιηθῶσι νέα έκκλησιαστικά ἄσματα ὑπό τῶν δοκίμων ποιητῶν μας.

-Ναί, βέβαια, λέγομεν ήμεῖς, καί είναι τόσο εύκολον τό πράγμα!... νά έμφυσηθῆ ζωή χω- ρίς νά ὑπάρχη, νά δοθῆ έμπνευ- σις εκεί όπου λείπει ή ψυχή!... Καί ποῦ είναι οἱ δόκιμοι ποιηταί μας; ... Καί ἄν τοιοῦτοι ὑπάρχουν, αὐτοί ενδιαφέρονται περισσότε- ρον διά τόν Νίτς καί τόν Ίψεν παρά διά τά κατ' αὐτούς σκουρ-

γιασμένα ἴντοπια πράγματα!...

Άλλως, διά νά γίνουν νέα θρη- σκευτικά ἄσματα, πρέπει νά γίνη πρῶτα καί νέα θρησκεία... Άς δο- κιμάσουν λοιπόν εκείνοι πού τά όνειροπολοῦν αὐτά νά κάμουν θρησκείαν χειροποίητον, θρη- σκείαν γιά τά κέφια τους, καί

τότε θά κα- ταλάβουν καί οἱ ἴδιοι πόσον είναι μωροί καί τυφλοί.

Εἶπο μεν ὅτι διά τῆς Ἐκκλησια- στικῆς μου- σικῆς καί τοῦ λογαοιδικοῦ αὐτῆς τρό- που κατέ- στησαν γνω- ριμώτερα εἰς τάς ἀκοάς καί τά λόγια τῶν θείων Εὐαγγελίων, ως καί τοῦ

Άποστόλου. Ὁ λογαοιδικός οὔτος τρόπος τῆς ἀπαγγελίας, είναι ἀρχαιότατος ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ, καί είναι γνησίως Ἑλληνικός, ὅπως φαίνεται καί εἰς τά παλαιά δρά- ματα. Ἐκ τούτου παρέλαβον καί οἱ Δυτικοί τό παρ' αὐτοῖς plain- chant.

Ὁ τρόπος οὔτος τῆς ἀπαγγε-

λίας, διά τῆς παρατάσεως ὄλων μέν τῶν συλλαβῶν, ἀλλά μάλιστα τῆς καταλήξεως ἐκάστης περιόδου ἢ ἐκάστου κώλου, σημαίνει καί μιμεῖται τό κήρυγμα, ἤτοι τήν φωνήν τοῦ κήρυκος, καί ἀνταποκρίνεται εἰς τήν ἐντολήν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, «κηρύξατε τό Εὐαγγέλιον πάση τῇ κτίσει».

Εἶναι ἄρα τό λογαοιδικόν τοῦτο μέρος κανονικώτατον ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ, καί ἀνήκει εἰς τόν πλ. δ' ἢ τόν βαρύν ἤχον. Ἐθίζεται δέ ν' ἀπαγγέληται ὁ μέν Ἀπόστολος μετά τινος ποικιλίας τόνων καί φθόγγων, τό δέ Εὐαγγέλιον ἀπλοῦστερον καί ὅλως ἀπερίττως.

Οἱ περὶ πάντα ἐπιπόλαιοι καί ἀταλαίπωροι νεωτερισταί κατέκριναν καί τό λογαοιδικόν τοῦτο μέλος καί εἶπαν ὅτι τοῦτο εἶναι «ἐπίρρινον» δῆθεν καί κακόζηλον. Εὐρον δέ καί τινες καινοτόμους ἱερεῖς, οἵτινες πεισθέντες εἰς τὰς εἰσηγήσεις τῶν ξενοφρόνων ἐκείνων, κατήγγησαν αὐθαιρέτως τόν λογαοιδικόν τρόπον καί ἀπαγγέλουσι τὰς περικοπὰς τῶν θείων

ρημάτων δι' ἀπλῆς ἀναγνώσεως. Εἰς τοὺς τοιοῦτους ἱερεῖς πρέπει νά ἀπαγορευθῇ ἀρμοδίως ἡ καινοτομία αὕτη.

Β'

Ὁ ἐθνικός χορός καί ἡ Μουσική

Ἰσχυρίζονται ὅτι δέν ἦτο δυνατόν νά περισωθῇ ἐκ στοματικῆς παραδόσεως ἡ Μουσική τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων· ἄρα ἡ Βυζαντινὴ εἶναι μεσαιωνική καί ἀφόρητος εἰς τὰ ἀριστοκρατικά ὦτα τῶν παρ' ἡμῖν νεοπλουτών.

Ἀλλὰ δέν ἐσώθη ἐπὶ

ἀρχαίων ἀγγείων τό σχῆμα καί ὁ τρόπος τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς ὀρχήσεως; Δέν φαίνεται ὅτι ὁ τσάμικος καί ὁ συρτός καί ὁ καλαματιανός εἶναι ὅμοιοι μέ τόν κύκλιον καί τόν πυρρήχιον τῶν παλαιῶν μας προγόνων; Διατί τότε ἀπορρίπτουσι τόν ἐντόπιον, τόν ἐν κύκλῳ καί γραφικότητι καί πλαστικότητι σωμάτων χορόν, καί ἀσπάζονται τόν ξενικόν, τόν κατά ζεύγη;

τῆς μόδας. Διότι, ὅπως εἶναι τις ἱκανός νά αισθανθῆ καί ἐκτιμήσῃ πράγμα τόσον ἀβρόν, ὅσον ἡ Βυζαντινὴ μουσικὴ, πρέπει νά ἔχη ἢ ἀπλότητα ἢ λεπτότητα. Ἄλλ' ἢ

Ἄπλούστατα· Διότι τοὺς ἀρέσει ὁ πολιτισμὸς τῶν Ἑσπερίων, καί μόνον πρὸς τό θεαθῆναι ἐπιτηδεύονται ὅτι εἶναι θαυμασταὶ δῆθεν τοῦ ἀρχαίου περικαλλοῦς κόσμου.

[...] Αὐτὰ λοιπὸν τὰ ἦθη πρὸ πολλοῦ ἤρχισαν, καί ἐξακολουθοῦν ἀκόμη διαρκῶς νά μᾶς εἰσάγωσιν εἰς τὰς Ἀθήνας. Ὅπως δέν ἀσπάζονται τὸν Ἐθνικὸν χορόν, ἴσως διότι δέν εἶναι ἀρκετὰ συγχρωτιστικὸς τῶν μελῶν, οὕτω ἀπορρίπτουσι καί τὴν Ἐθνικὴν μουσικὴν, ἐπειδὴ δέν εἶναι ἀρκετὰ γαργαλιστικὴ τῶν ὠτων. Καί ἂν ἦτο δυνατόν ἐπιστημονικῶς ν' ἀποδειχθῆ ὅτι ἡ Βυζαντινὴ Μουσικὴ εἶναι αὐτούσιος ἢ μουσικὴ τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων, πάλιν οἱ Λεβαντῖνοι θά τὴν ἀπέρριπτον, τάχα ὡς ἀπηρχαιωμένην καί ἕξω

παρ' ἡμῖν ψευδοαριστοκρατία τὴν μὲν ἀπλότητα, δυστυχῶς, ἀπώλεσε πρὸ πολλοῦ, εἰς βαθμὸν δέ τινα λεπτότητος οὐδέποτε κατῴρθωσε νά φθάσῃ.

Ἄλλως, ἡ Βυζαντινὴ μουσικὴ εἶναι τόσον Ἑλληνικὴ ὅσον πρέπει νά εἶναι. Οὔτε ἡμεῖς τὴν θέλομεν, οὔτε τὴν φανταζόμεθα, ὡς αὐτὴν τὴν μουσικὴν τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων. Ἄλλ' εἶναι ἡ μόνη γνησία καί ἡ μόνη ὑπάρχουσα. Καί δι' ἡμᾶς, ἐάν δέν εἶναι ἡ μουσικὴ τῶν Ἑλλήνων, εἶναι ἡ μουσικὴ τῶν Ἀγγέλων.

¹ Ἀλεξάνδρου Παπαδιαμάντη, Ἄπαντα, Ἐκδόσεις Δόμος, 5ος τόμος, σελ. 237 κ.έ.

Ἡ μουσική τῆς Ὁρθόδοξου Ἐκκλησίας

Π. β. Πάσχου

[...]Γεννημένη¹, λοιπόν, ἡ βυζαντινὴ μουσική μέσα στὴν Ἐκκλησία καὶ ἀναπτυγμένη μέσα στοῦ πνευματικὸ κλίμα τῆς μυσταγωγίας, πού ἔχει ἡ ὀρθόδοξη λατρεία μας, ἀποτελεῖ κάτι τό ἱερό γιὰ τὸν ὀρθόδοξο χριστιανό. Καί δέν ἐπιτρέπεται, ὄχι ἀπλῶς νά σκεφτόμαστε νά τ ἤ ν ἀ λ λ ἄ - ξουμε ἢ νά τή συγχρονίσουμε, ἀ λ λ ἄ οὔτε κἂν νά μιλοῦμε μέ ἐπιπολαιότητα κ α ί

ἀνευλάβεια γι' αὐτήν, ὀνομάζοντάς τὴν ἀνατολίτικη, ἀράπικη, «ἀμανέ», κ.λ.π. Ἄν αὐτό φαίνεται σέ μερικούς ἀρκετά ὑπερβολικό προσθέτουμε ἀμέσως τὴν ἐπεξήγηση. Εἶναι πολὺ γνωστό, πῶς στὴν ὀρθόδοξη λατρεία τὰ ἐπί μέρους συνθέτουν ὅλα μαζί, μέ τούς πιστούς, τὴν Ἐκκλησία. Καί σ' αὐτήν τὴν Ἐκκλησία ἡ πίστη μας, ἡ λειτουργικὴ ζωὴ μας, ἡ πορεία μας πρὸς τὴ σωτηρία διὰ μέσου τῆς Ἐκκλησίας, ἐκφράζεται καί

κα-
τορθώνεται μέ τὴ βοήθεια τοῦ θείου λόγου, τῆς ἱερᾶς ὕμνογραφίας, τῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς, τῆς ὀρθόδοξου ἀγιογραφίας, τῆς βυζαντινῆς ἀρχιτεκτονικῆς. Ὅλα αὐτὰ εἶναι τέχνες λειτουργικῆς, πού δέν ἀπεργάζονται ὡς ἀντικείμενα αὐτὰ καθ' ἑαυτά

τὴ σωτηρία μας, ἀλλὰ ὡς μέσα ἀναγωγικά μαῶς βοηθοῦν νά καθάρουμε τὰ αἰσθήσεις μας ἀπό τὰ

γῆινα καί νά ἀνέβουμε πνευματικά πρὸς συνάντηση τοῦ Ἁγίου Θεοῦ. Οἱ λειτουργικῆς τέχνες εἶναι ἓνα εἶδος πνευματικῆς «κρίσεως», ἀπ' ὅπου περνώντας οἱ παχυλές καί σαρκικῆς αἰσθήσεις μας γίνονται πνευματικῆς, ἐξαγιάζονται καί γίνονται ἄξιες νά γευτοῦν τὰ μυστήρια τῆς Ὁρθόδοξου Ἐκκλησίας μας. Καί μέ τὰ μάτια (ὀρθόδοξη-βυζαντινὴ ἀγιογραφία) καί μέ τὰ αὐτιά (τροπάρια τῆς ὕμνογραφίας-βυζαντινὴ

μουσική), αλλά και μέ την ὄσφρησή του ἀκόμα (μύρο, λιβάνι, κεριά ἀγνά) ὁ ὀρθόδοξος χριστιανός αἰσθάνεται μέ τίς «ἀγιασμένες» πνευματικές αἰσθήσεις του μιά ἔλξη πρός τά ὑψηλά: κ' ἐκεῖ πού προσεύχεται, μέ «κεκαθαρμένη» τή διάνοια καί τήν καρδιά του, νιώθει τίς λειτουργικές αὐτές τέχνες τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας νά τόν ἀρπάζουν καί νά τόν τραβοῦν ὑψηλότερα ἀπ' τά «χαμαιζηλα» πράγματα τοῦ κόσμου καί νά τοῦ δίνουν παρρησία» νά βλέπει καί νά συνομιλεῖ πνευματικά μέ τόν Θεό καί Πατέρα του. Αὐτό εἶναι τό μέγα μυστήριον στίς λειτουργικές τέχνες τῆς Ἐκκλησίας μας, πού ὅποιος δέν τό δοκιμάσει, δέν πρόκειται ποτέ νά πεισθεῖ, πώς εἶναι ἀσύγκριτα ὑψηλότερες αὐτές οἱ ἱερέες τέχνες, ἀπ' τίς ἄλλες, τίς κοσμικές· καί πώς μο-

νάχα αὐτές μποροῦν, μέσα στόν ἀγιασμένο χῶρο τῆς Ἐκκλησίας, νά μάς βοηθήσουν στό νά βροῦμε τή σωτηρία μας.

[...] Ἡ πραγματική μουσική τῆς Ἐκκλησίας εἶναι ἐκείνη πού βοηθάει τό ἔργο τῆς προσευχῆς· ἐκείνη πού «τά πάθη κατευνάζει καί τήν ἀκρασίαν τοῦ σώματος ἡρεμεῖν ἀπεργάζεται» (ἄββās Νεῖλος)· ἐκείνη πού «καθαίρει τόν νοῦν» καί δίδει τήν ἀνοδική κίνηση στήν καρδιά· ἐκείνη πού εἶναι ἕνας πραγματικός «αἰκισμός» τῆς σάρκα, κατά τόν ἅγιον Μάξιμον τόν Ὁμολογητή. Γι' αὐτήν ἀσφαλῶς τήν ἐκκλησιαστική μουσική ἔλεγεν ὁ ἄββās Νεῖλος: «Ψάλλε συνεπῶς καί εὐρύθμως, καί ἔση ὡς νεοσσός ἀετοῦ ἐν ὕψει αἰρόμενος».

¹Π. Β. Πάσχου, Ἔργων Ὁρθοδοξίας,